

วิถีชีวิตชุมชนประมงพื้นบ้านรอบอ่าวปัตตานี

โดย: อ้อมใจ วงษ์มณฑา¹

เมื่อกล่าวถึงจังหวัดชายแดนภาคใต้ หลายคนจะจินตนาการถึงความสวยงามของคลื่นและทะเล ฝืนน้ำสีฟ้าคราม ชายหาดขาวสะอาด ทิวทัศน์ฝั่งอันดามันและอ่าวไทยที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวให้มาพักผ่อนไม่ขาดสาย เมื่อนึกถึงท้องน้ำและทะเลก็ต้องคู่กับ “ชาวประมงพื้นบ้าน” หรือ “ชาวเล” ซึ่งวิถีการทำประมงเป็นอาชีพหลักของชุมชนอ่าวปัตตานี ทำให้ได้สัมผัสวิถีชีวิตการอยู่ร่วมกันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ และวิถีชีวิตอันแฝงไปด้วยมนต์เสน่ห์ของกลุ่มคนที่มีความเชื่อมโยงกับทะเล โดยเฉพาะทะเลภาคใต้ของไทยอย่างแยกกันไม่ออก

กลุ่มชาติพันธุ์ที่อยู่ในประเทศไทยมายาวนาน มีวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่มีความหลากหลายทางพหุวัฒนธรรม มีอัตลักษณ์เป็นของตนเองในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ได้แก่ จังหวัดปัตตานี ยะลา นราธิวาส สงขลา และสตูล

สภาพชุมชนรอบอ่าวและการใช้ประโยชน์

จังหวัดปัตตานีมีประชากรทั้งสิ้น 737,077 คน โดยนับถือศาสนาอิสลามร้อยละ 87.57 ศาสนาพุทธร้อยละ 12.41 และศาสนาอื่นๆ ร้อยละ 0.03 อ่าวปัตตานีเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่ชายฝั่งทะเลของจังหวัดปัตตานี เกิดจากธรรมชาติของปากน้ำเป็นพื้นที่ริมฝั่งทะเลตั้งอยู่ในเขตการปกครองอำเภอเมือง อำเภอหนองจิก และอำเภอยะหริ่ง แบ่งเป็น 12 ตำบล 30 หมู่บ้าน มีประชากรประมาณ 50,000 คน (สำนักงานสถิติจังหวัดปัตตานี, 2566) เป็นลักษณะอ่าวกึ่งปิด สันนิษฐานว่าเกิดขึ้นจากสันทรายแล้วกลายเป็นแหลมยื่นออกไปในทะเลขนานกับแผ่นดิน เรียกว่า “แหลมตาชี หรือ แหลมโพธิ์” ซึ่งโอกาสที่อ่าวจะปิด กลายเป็นทะเลสาบ คล้ายการเกิดขึ้นของทะเลสาบสงขลามีความเป็นไปได้สูง จะงอypากอ่าวหรือแหลมโพธิ์ยื่นออกไปในแนวตะวันตกและตะวันออก ก่อตัวเป็นแนวสันทรายยื่น

¹ นักวิชาการอุดมศึกษาชำนาญการ สถาบันวัฒนธรรมศึกษากัลยาณิวัฒนา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

ไปในทะเล ในแนวที่เกือบขนานกับพื้นดิน โอบล้อมพื้นที่ตอนในของอ่าวในลักษณะสันดอน ส่วนปลายของแหลมโพธิ์โค้งงอเข้าหาชายฝั่งคล้ายตะขอ มีความยาวประมาณ 18.5 กิโลเมตร ทำให้อ่าวได้รับการป้องกันจากลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ ส่วนกว้างสุดของแหลมโพธิ์อยู่ที่บ้านนูดีกว้าง 1.6 กิโลเมตร และส่วนที่แคบที่สุดอยู่ที่บ้านตะลิ้สะมิแล กว้าง 70 เมตร อ่าวปัตตานีเป็นอ่าวน้ำตื้นมีความลึก 1.2 เมตร มีพื้นที่ประมาณ 74 กิโลเมตร แบ่งเป็นพื้นที่ภายในอ่าว 54 กิโลเมตร และพื้นที่ปากอ่าว 20 กิโลเมตร เป็นอ่าวที่มีอัตราการตกตะกอนสูง โดยได้รับอิทธิพลจากแม่น้ำยะหริ่งและแม่น้ำปัตตานี แม่น้ำทั้งสองสายมีน้ำจืดไหลลงสู่ทะเลประมาณวันละ 3.7 ล้านลูกบาศก์เมตรต่อวัน ได้รับน้ำจากคลองบ้านดี คลองโตโสม คลองสุโหงปาแฉ คลองปาปรี เป็นต้น จึงเกิดดินดอนที่มีลักษณะเป็นหาดโคลนกว้างใหญ่ พัฒนาการมาเป็นป่าชายเลนที่สมบูรณ์ ภายในอ่าวมีกระแสน้ำหมุนเวียนน้อย เนื่องจากมีสันทรายของแหลมโพธิ์ขวางกั้นกระแสน้ำจากภายนอกอ่าว การหมุนเวียนของน้ำจึงมีเฉพาะภายในอ่าว น้ำจืดจากแม่น้ำปัตตานีส่วนใหญ่ลงปากอ่าวออกสู่ทะเลนอก โดยมีเพียงส่วนน้อยที่ไหลเวียนเข้าไปในอ่าว การหมุนเวียนของน้ำจึงมีเฉพาะภายในอ่าว ขณะที่แม่น้ำยะหริ่งมีปริมาณน้ำจืดลงสู่อ่าวประมาณ 0.7 ล้านลูกบาศก์เมตรต่อวัน แหลมโพธิ์เหมาะสมแก่การประมงพื้นบ้านเพราะมีลมมรสุมทุกฤดู ในอดีตใช้เป็นท่ากำบังลม ทอดสมอเรือสินค้า ทำให้เกิดบ้านเมืองที่พัฒนามาจากชุมชนเมืองท่าภายในบริเวณอำเภอยะรังที่อยู่ลึกเข้าไปในแผ่นดินราว 16 กิโลเมตร มาเป็นเมืองปัตตานีอันเป็นเมืองท่าชายฝั่งริมอ่าวด้านในซึ่งเจริญรุ่งเรืองขึ้นมาจากการค้าทางทะเล (วัฒนา สุภักดิ์, 2539)

เมื่อพุทธศตวรรษที่ 21 เรียกท้องถิ่นบริเวณอ่าวปัตตานีว่า “ลาโอะ ดาแล” ที่แปลว่า “ทะเลใน” ควบคู่ไปกับการเรียกชื่อบริเวณทะเลด้านนอกอ่าวปัตตานีว่า “ลาโอะ ลูวา” ซึ่งแปลว่า “ทะเลนอก” มีแม่น้ำปัตตานีและคลองยามู หรือคลองยะหริ่งไหลเวียนน้ำภายในอ่าวที่ผสมผสานกันระหว่างน้ำจืด น้ำเค็มและน้ำกร่อย เป็นระบบนิเวศแบบทะเลตมและป่าชายเลน ตะกอนจากปากน้ำที่ไหลลงอ่าวปัตตานีทำให้มีสัตว์น้ำที่เป็นแหล่งอาหารจำนวนมาก ส่วนคลองตูหยงหรือคลองหนองจิกไหลลงสู่ทะเลที่ทางตะวันตกของอ่าวปัตตานีแม่น้ำปัตตานีถือเป็นแหล่งน้ำที่มีการตั้งถิ่นฐาน มีชุมชนจำนวนมากพึ่งพาแม่น้ำปัตตานี มีการปรับและเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ ทั้งโดยธรรมชาติและ การเปลี่ยนแปลงทางเดินของน้ำโดยมนุษย์ ตลอดทั้งสายของแม่น้ำปัตตานี ตั้งแต่ต้นน้ำในเทือกเขาสันกาลาคีรีจนมาถึงบริเวณปากน้ำมีชุมชนอยู่อาศัยใกล้กับลำน้ำนี้มาหลายยุคหลายสมัย ทั้งชุมชนยะหา เมืองลังกาสุกะที่ยะรังในพื้นที่ราบลุ่มตอนกลาง ตลอดจนถึงเมืองปาตานีที่ริมชายฝั่งปากแม่น้ำปัตตานี มีต้นน้ำอยู่ระหว่างเขาตาปาปาลังกับเขาอันกูฐ ซึ่งเป็นสันปันน้ำในเขตแดนไทยกับมาเลเซีย สันปันน้ำบริเวณนี้เป็นต้นน้ำสำคัญในคาบสมุทรมลายูทางฝั่งไทย คือแม่น้ำปัตตานี แม่น้ำสาบายูรี ส่วนทางฝั่งมาเลเซีย คือแม่น้ำกลันตัน แม่น้ำเประ แม่น้ำสุโหงปาตานี เทือกเขาแถบนี้เป็นแหล่งต้นน้ำที่สำคัญและเป็นพื้นที่ทำเหมืองแร่ดีบุกเริ่มแรก และเป็นสินค้าส่งออกของบ้านเมืองทั้งสองฝั่งทะเลมาแต่โบราณ จึงอยู่ในเส้นทางข้ามคาบสมุทรรหว่างฝั่งอันดามันและอ่าวไทยที่มีบ้านเมืองในยุคเริ่มแรกใช้เส้นทางติดต่อระหว่างบ้านเมืองภายในแหลมมลายูตลอดมา น้ำจืดจากแม่น้ำทั้งสองสายทำให้น้ำในอ่าวมีสภาพกร่อยและผันแปรตามฤดูกาล ตะกอนที่ตกทับถมในก้นอ่าวทำให้อ่าวตื้นเขินและ

ชายฝั่งบริเวณนี้มีพื้นที่เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ขณะเดียวกันก็ทำให้เกิดพื้นที่หาดโคลน หาดเลนเป็นบริเวณกว้าง ก่อให้เกิดป่าชายเลนกระจายอยู่ตลอดแนวชายฝั่ง รอบอ่าวปัตตานี ระบบการหมุนเวียนของน้ำ ระบบนิเวศหาดเลน ป่าชายเลน เหล่านี้เป็นกลไกช่วยส่งเสริมผลผลิตทางชีวภาพและช่วยรักษาเสถียรภาพระบบนิเวศน์อ่าวปัตตานีโดยรวม อ่าวจึงมีความสมบูรณ์ทางชีวภาพสูง ทำให้เป็นแหล่งอนุบาลและเพาะพันธุ์สัตว์น้ำที่สำคัญนานาชนิด และมีทรัพยากรอื่น ๆ ที่เป็นองค์ประกอบของระบบนิเวศน์ชายฝั่ง เช่น หญ้าทะเล สาหร่ายทะเล นกน้ำ หาดโคลน หาดทราย ป่าชายเลน ป่าสนทราย เป็นต้น สภาพพื้นที่รอบอ่าวซึ่งเป็นพื้นที่ราบลุ่มริมทะเล ประกอบด้วยหาดทราย หาดเลน ที่ราบลุ่มน้ำทะเลขึ้นถึง ที่ราบลุ่มน้ำทะเลเค็มท่วมถึง สันทรายเก่าและบริเวณตะกอนน้ำพัดพา และระบบนิเวศน์ของอ่าวจึงเป็นทำเลที่เหมาะสมแก่การตั้งถิ่นฐานของชุมชนทั้งที่อยู่บนฝั่ง บริเวณชายฝั่งและในทะเล ทรัพยากรเหล่านี้ได้กลายเป็นแหล่งที่ทำกินและที่มาของกิจกรรมการค้าขายของผู้คนในชุมชน ได้แก่ การทำประมง การทำสวนมะพร้าว ทำนาเกลือ ทำนาข้าว ทำนากุ้ง แปรรูปสัตว์น้ำ

ปัจจุบันแม่น้ำปัตตานีไหลผ่านอำเภอเบตง อำเภอธารโต อำเภอบันนังสตา อำเภอเมืองยะลา อำเภอยะรัง และอำเภอหนองจิก ออกสู่ปากอ่าวที่ตำบลชะบารัง อำเภอเมืองปัตตานี และสายน้ำแยกไปออกที่ตำบลบางตาวา อำเภอหนองจิกอีกสายหนึ่ง ความยาว 210 กิโลเมตร ตอนบนของแม่น้ำมีการสร้างเขื่อนบางลางที่อำเภอบันนังสตา จังหวัดยะลา เพื่อใช้ผลิตกระแสไฟฟ้าและเปิดใช้งานเมื่อปี พ.ศ. 2524 นอกจากนี้ยังมีเขื่อนปัตตานีที่ตำบลตาเซะ อำเภอเมือง จังหวัดยะลา สร้างขึ้นเพื่อการชลประทานสำหรับพื้นที่เพาะปลูกสองฝั่งแม่น้ำ กันไม่ให้น้ำไหลเอ่อท่วมพื้นที่สองฝั่ง แม้จะเริ่มเมื่อปี พ.ศ. 2511 แต่ระบบการจ่ายน้ำเพิ่งเสร็จ

เมื่อปี พ.ศ. 2530 และเขื่อนทั้งสองแห่งนี้มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมและการทำมาหากินของชาวบ้านอย่างมาก ทั้งที่ทำการเกษตรกรรมและใช้ระบบนิเวศน์ของปากน้ำที่มีการสะสมตะกอนอย่างมาก การคมนาคมขนส่งที่เคยใช้เรือเดินทางมาตั้งแต่อดีต ทั้งยังไม่สามารถจำกัดความเสียหายของน้ำไหลหลากจากที่สูง สร้างความเสียหายรุนแรงให้กับพื้นที่ราบเชิงเขาจังหวัดยะลาในอดีต จากการสังเกตการณ์และสอบถามชาวบ้านแม้ยังไม่มีการศึกษาถึงผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมและทางวัฒนธรรมจากการสร้างเขื่อนทั้งสองแห่งนี้อย่างที่ควรจะเป็นก็ตาม บริเวณพื้นที่ราบลุ่มใกล้ปากน้ำที่ออกสู่ทะเล ที่ราบลุ่มของบริเวณสามเหลี่ยมปากแม่น้ำปัตตานีมีการเปลี่ยนแปลงทางเดินน้ำ เนื่องจากการปรับเปลี่ยนโดยมนุษย์และเป็นไปตามสภาพธรรมชาติเห็นได้ชัดเจน ทั้งยังมีลำน้ำสายสั้น ๆ ที่เกิดจากภูเขาไม่สูงนักในเขตตอนกลางระหว่างเทือกเขาสันกาลาคีรีและชายฝั่งเป็นลำน้ำที่อยู่ในคาบสมุทรที่มีพื้นที่แคบ ๆ ทำให้เส้นทางน้ำมีลักษณะไม่ต่อเนื่องเป็นสายน้ำระยะยาว เช่นแม่น้ำในเขตที่ราบอื่น ๆ ลำน้ำสำคัญในบริเวณที่ราบลุ่มชายฝั่งอ่าวปัตตานีและบริเวณใกล้เคียง

ลำคลองทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำปัตตานี
ในปัจจุบัน ได้แก่ 1) คลองท่าเรือ เคยเป็นสาขาหนึ่งของแม่น้ำปัตตานี แต่ภายหลังลำน้ำตื้นเขินเปลี่ยนทางเดิน จึงขาดแนวกับแม่น้ำใหญ่ หากมีคลองสาขาย่อยหลายสายซึ่งรับน้ำจากฝนฟ้าสะสม จึงทำให้มีน้ำตลอดปี ในอดีตเป็นคลองที่มีความอุดมสมบูรณ์มาก ความยาวประมาณ 42 กิโลเมตร ไหลจากทิศใต้ไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ผ่านอำเภอโคกโพธิ์แล้วลงทะเลที่บ้านท่ายามูในอำเภอหนองจิก 2) คลองตุยงหรือคลองหนองจิก เดิมคือลำน้ำสายหลักของแม่น้ำปัตตานีก่อนจะตื้นเขินเพราะการขุดคลองสุโหงบารูหรือคลองใหม่จนเปลี่ยนทิศทางของน้ำในสมัยเจ็ดหัวเมือง

ทำให้น้ำเค็มรุกเข้ามามากจนกรมชลประทานต้องทำประตูระบายน้ำที่บ้านตุง เพื่อให้พื้นที่เหนือประตูน้ำทำการเกษตร จุดแพรกลำน้ำแต่เดิมอยู่ที่ตำบลยาบี ก่อนไหลออกทะเลบางตาขาว ปากน้ำบริเวณนี้ไม่มีอ่าวหรือเกาะบังลม ทำให้ไม่มีการตั้งถิ่นฐานเป็นสถานีการค้าหรือชุมชนริมชายฝั่ง ลำน้ำสายนี้มีชื่อเรียกตามท้องถิ่น เช่น ช่วงต้นน้ำแยกจากแม่น้ำปัตตานีเรียกว่า “คลองหนองจิก” ช่วงที่ไหลผ่านบ้านมะพร้าว ต้นเดียวบ้านตันหยงปุโละ บ้านกาเดาะ บ้านคลองวัว เรียกชื่อ “คลองกาแลกูโบ” ช่วงที่ไหลผ่านตำบลตุง เรียกชื่อว่า “คลองตุง” และเมื่อออกปากน้ำเรียกว่า “คลองบางตาขาว” พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสแหลมมลายู เมื่อปี พ.ศ. 2433 เข้าคลองตุงและพายเรือเข้าไปจึงถึงบ้านตุงบริเวณที่ตั้งบ้านเจ้าเมืองหนองจิก ทรงบรรยายว่าสองฝั่งนั้นเป็นทุ่งนา ปลูกพืชต่าง ๆ และยาสูบ 3) คลองสุโงงบารูหรือคลองใหม่ ความยาวประมาณ 7 กิโลเมตร ในเขตอำเภอยะรัง เป็นการขุดเชื่อมแม่น้ำปัตตานีในสมัยต้นกรุงสุโขทัยหรือตอนกรุงธนบุรีเป็นเจ้าเมืองปัตตานี และได้รับบรรดาศักดิ์เป็นพระยาวชิรธรภักดี ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2433 เนื่องจากลำน้ำปัตตานีเดิม เมื่อไหลถึงบ้านปริกก็จะวกไปที่คลองตันหยงและยาบีสายหนึ่ง แล้วจึงแยกมาออกที่บ้านอาเนาะบุโละสูปากน้ำเมืองปัตตานี ปัจจุบันที่ตำบลสะบารัง เพราะต้องการตัดด้านสินค้าเพื่อเก็บภาษีที่ด่านเมืองหนองจิก สินค้าที่ล่องจากต้นน้ำในเขตเทือกเขา เช่น ของป่าและดีบุกจึงต้องเสียภาษีที่ด่านของเมืองหนองจิก ก่อนที่จะถึงด่านภาษีของเมืองปัตตานี ทำให้ขัดผลประโยชน์กัน การขุดคลองลัดนี้ถือเป็นการทำลายพื้นที่ทางเกษตรกรรมของเมืองหนองจิกไปโดยปริยาย เนื่องจากคลองขุดใหม่เป็นเส้นตรง กระแสน้ำในแม่น้ำปัตตานีจึงเปลี่ยนทางเดินออกสู่คลองใหม่หมด ทำให้แม่น้ำเดิมที่ไหลผ่านเมืองหนองจิกค่อย ๆ ตื้นเขิน เมื่อฝนตกน้อยลง ลำคลอง

แห้งขาดเป็นช่วง ๆ ทำให้น้ำขาดและไม่มีน้ำจืดไหลออกไปผลักดันน้ำทะเลตรงปากน้ำบางตาขาว น้ำทะเลก็ไหลเอ่อเข้าสู่ที่นาภายใน ทำให้เกิดดินเค็ม ดินเปรี้ยว ทำนาไม่ได้หลายหมื่นไร่ ทุ่งของเมืองหนองจิกที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ บันทึกไว้ในรายงานการตรวจราชการปี พ.ศ. 2439 ว่า “เมืองหนองจิกเป็นแหล่งข้าว ที่นาดี หาเมืองอื่นจะเปรียบได้” ต้องกลายเป็นทุ่งนารกร้างว่างเปล่าใช้ประโยชน์ไม่ได้ ชาวบ้านส่วนใหญ่พากันอพยพออกไป ผิดกับปัตตานีที่มีผลประโยชน์เพิ่มขึ้น 4) คลองบางเขา สองฝั่งคลองมีน้ำไหลตลอดปี เพราะมีต้นน้ำอยู่บริเวณภูเขาที่บ้านปะแดกลาง ตำบลบ่อทอง ทำให้เมืองหนองจิกได้ชื่อว่าเป็นอู่ข้าวอู่น้ำ ปัจจุบันได้รับการพัฒนาโดยกรมชลประทานทำการขุดคลองเป็นคลองระบายน้ำสายใหญ่ชื่อ “คลองดีสอง (D2)” ทำให้ลำน้ำมีระยะทางมากขึ้น เพื่อไปรับน้ำที่บ้านทองหลา อำเภอแม่ลาน ผ่านอำเภอหนองจิกและเลี้ยวไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือที่บ้านบางเขา ไปรวมกับคลองกาแลและคลองท่ายามูแล้วไหลลงทะเลที่บ้านตันหยงเปาว์

ลำคลองทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำปัตตานีในปัจจุบัน ได้แก่ 1) คลองปาละ และคลองกรือเซะ ปากน้ำอยู่บริเวณอ่าวปัตตานี ต้นน้ำของคลองปาละไหลจากอำเภอยะรัง สันนิษฐานว่าเป็นแม่น้ำที่เชื่อมต่อกับเมืองโบราณยะรังได้ ปัจจุบันบางตอนตื้นเขินไปหมดแล้ว ส่วนคลองกรือเซะเป็นสายน้ำที่แยกมาจากคลองมางที่บ้านปาแดบองอ ตำบลตะลุโบ ไหลขึ้นไปทางทิศเหนือผ่านบ้านจือโระและบ้านกรือเซะ รวมกับคลองปาละที่บ้านดี บริเวณแพรกคลองกรือเซะเคยเป็นแหล่งตั้งถิ่นฐานและทำการค้าสมัยโบราณ พบว่าเป็นแหล่งเตาเผา มีเศษภาชนะเครื่องถ้วยชามสมัยต่าง ๆ อยู่มากมาย ชื่อสถานที่ซึ่งเคยมีชื่อเสียงในอดีต เช่น กาแลบือซา (ท่าเรือใหญ่) กาแลจินอ (ท่าจัน) และทาระ (ท่าราบ) เป็นต้น 2) คลองตะมาจัน เป็นคลอง

ที่ขุดขึ้นในสมัยอยุธยา จากคลองที่กรือเซะมุ่งเหนือขึ้นไปเชื่อมแม่น้ำปัตตานีสายใหญ่ที่บ้านปรีกี ซักน้ำจากแม่น้ำปัตตานีลงสู่คลองขุดใหม่แล้วออกสู่ทะเลที่อ่าวแก้ว (แก้ว แปลว่าปากอ่าว หมายถึงอ่าวปัตตานี บริเวณบ้านต้นหยงลูโละในปัจจุบัน ทำให้ชาวบ้านใช้น้ำจืดทำนาที่ทุ่งด้านเหนือได้ดี และชาวบ้านชื่นชม อยุธยาปฏิบัติพระกระษัตริย์กิจนี้ แต่ 3 ปีต่อมาในสมัย อยุธยาพบว่าน้ำจืดจากคลองตะมางันทำให้นาเกลือเสียหาย คลองตะมางันถูกน้ำเซาะตลิ่งพังจนถึงริมตลิ่งใกล้ประตูข้างและกำแพงเมือง จึงสั่งให้ชาวบ้านสร้างทำนบกั้นปิดปากคลองไว้ ปัจจุบันเรียกหมู่บ้านที่สร้างทำนบกั้นน้ำนี้ว่า “กำแพงตาะเนาะปาตู” หรือ “บ้านทำนบกั้น” ซึ่งพบหลักฐานเป็นแนวตั้งแต่กำแพงปรีกีจนถึงประตูใกล้ตัวเมือง การทำให้พื้นที่นาเกลือเสียหายน่าจะเป็นเหตุผลที่ทำให้ต้องสร้างทำนบกั้นน้ำจืด เพราะรายได้หลักจากนาเกลือของปัตตานีซึ่งเป็น ที่พึ่งให้กับชุมชนต่าง ๆ ในคาบสมุทรมลายูรองมาจากเพชรบุรีที่บ้านแหลมในทางเศรษฐกิจ จึงมีผลต่อรายได้มากกว่าความเดือดร้อนทางการเกษตรของชาวบ้าน และหลังจากสร้างทำนบกั้นน้ำ คลองตะมางันก็ค่อย ๆ ตื้นเขินจนเหลือเพียงร่องรอยทางน้ำเก่าเท่านั้น 3) คลองต้นหยงหรือคลองยะหริ่ง เป็นลำน้ำสายใหญ่ ต้นน้ำอยู่ที่ในเทือกเขาของอำเภอมายอ เรียกว่า “คลองมายอ” เมื่อไปรวมกับคลองกระเสาะ คลองกลางสาต ผ่านบ้านโต๊ะกะอตา บ้านต้นหยงดาลอ เรียกว่า “คลองต้นหยง” เมื่อรวมกับคลองสาบัน เรียกว่า “คลองยะหริ่ง” แล้วไหลลงคลองยามูไปลงทะเลที่อ่าวบางปูในอ่าวปัตตานี ความยาวประมาณ 53 กิโลเมตร ในอดีตนิยมใช้เดินทางไปอำเภอปะนาเระ โดยผ่านไปตามคลองยามูเลียบผ่านป่าโกงกางขนาดใหญ่ผ่านบ้านหนองแรด บ้านคลองกะดี ไปถึงบ้านท่าม่วง ปัจจุบันกรมชลประทานขุดลอกใช้เป็นคลองชลประทานสายใหญ่เรียกว่า “คลองดีสาม (D3)”

(ไพโรจน์ จีระเสถียร, 2540)

สภาพนิเวศในอ่าวปัตตานีและแหลมโพธิ์มีทั้งที่เป็นหาดเลน ป่าชายเลน บริเวณอ่าวภายในและหาดทรายบริเวณด้านนอกของแหลมที่ติดทะเลนอก ป่าชายเลนยะหริ่งมีพื้นที่ราว 20,000 ไร่ ส่วนหนึ่งเป็นป่าสัมปทานเพื่อเผาถ่าน ที่เหลือเป็นป่าธรรมชาติ บางส่วนใช้เป็นที่ตั้งชุมชน บางส่วนถูกเปลี่ยนสภาพเป็นนาทุ่งและถนนหนทาง ในอ่าวปัตตานีมีพืชและสัตว์น้ำตามธรรมชาติที่เคยมีอยู่มากและเป็นเอกลักษณ์เด่นคือ ในอ่าวปัตตานีเคยพบพะยูนมาหากินบริเวณอ่าวปัตตานีมาแล้วในอดีต เมื่อปี พ.ศ. 2545 ชาวบ้านเรียกว่า “ตูหยง” หรือ “ดูหยง” เป็นสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมที่มีแนวโน้มใกล้สูญพันธุ์ ประเทศไทยพบพะยูนน้อยมากทั้งฝั่งอ่าวไทยและฝั่งอันดามัน อาหารหลักของพะยูน คือสาหร่ายผสมนาง หญ้าทะเลชนิดต่าง ๆ เช่น หญ้าอำพัน หญ้าชะเงาเต่า หญ้าชะเงาใบ โดยเฉพาะหญ้าอำพันเป็นชนิดที่พะยูนชอบกินมากที่สุด ในอ่าวปัตตานีนับว่าเป็นแหล่งอาหารแห่งหนึ่งของพะยูนคือหญ้าอำพัน จากคำบอกเล่าของชาวบ้านพบว่าในอ่าวปัตตานีเคยพบพะยูนมาหากินบริเวณอ่าวปัตตานีมาแล้วหลายปี การพบพะยูนในครั้งนี้นับว่ามีคุณค่าและความสำคัญอย่างยิ่งต่ออนาคตของชาวประมงที่ประกอบอาชีพในบริเวณอ่าวปัตตานี อาจคาดเดาได้โดยมีความหวังว่าการฟื้นฟูอ่าวปัตตานีให้กลับมาเป็นแหล่งทรัพยากรที่มีความสมบูรณ์มากกว่าเดิม ในระบบนิเวศดังกล่าวเป็นที่พักของนกประจำฤดูจำนวนมากที่อพยพเข้ามาใช้พื้นที่หาดเลนเป็นแหล่งหากินและพักอาศัย ดังชื่อ “แหลมนก” เป็นพื้นที่ซึ่งเคยมีนกอพยพมาอาศัยจำนวนมาก แต่ปัจจุบันสภาพพื้นที่ถูกเปลี่ยนแปลงจนกลายเป็นย่านอุตสาหกรรม นกประจำถิ่นและนกประจำฤดูก็แทบจะไม่มีแล้ว ชุมชนประมงในปัตตานี จากปากน้ำปัตตานีทางฝั่งตะวันตก มีหมู่บ้านชาวประมงที่อยู่ในระบบนิเวศแบบ

ชายฝั่งทะเลนอก เช่น บางตาวาอยู่ในเขตอำเภอหนองจิก บางปลาหมอหรือกุรารอล คุรุมอ ภูสะมิแล ในอำเภอเมือง ทางฝั่งตะวันออกของปากน้ำคือแหลมนกที่เคยเป็นพื้นที่สาธารณะ แต่ปัจจุบันมีผู้คนจากต่างถิ่นเข้าไปตั้งหลักแหล่งกลายเป็นชุมชนเกิดใหม่ บานา ต้นหยงลูโละ ปาละ ใต้ะโสม บางปู ผ่านตัวอำเภอยะหริ่งที่ริมคลองยะหริ่ง เมื่อเริ่มต้นเข้าสู่ปลายแหลมโพธิ์มีป่าชายเลนยะหริ่ง ผ่านคลองยามู ที่มีหมู่บ้านประมงริมคลองคือ ตะโละอาโหรี และ ตะโละกาโบรี จากนั้นจึงถึงตาใต้ะ ตะโละสะมิแล และหมู่บ้านสุดท้ายที่ปลายแหลมคือบูดี บริเวณรอบอ่าวปัตตานีเคยเป็นสถานที่ตั้งเมืองโบราณปาตานีที่รุ่งเรืองในยุคการค้าทางทะเลเฟื่องฟู ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 20 - 21 เป็นต้นมา และถูกทำลายละทิ้งไปเมื่อต้นพุทธศตวรรษที่ 24 จากการสงครามและการเมืองที่แบ่งแยกเมืองปัตตานีออกเป็นเมืองย่อยต่าง ๆ ศูนย์กลางของเมืองเก่าปาตานีอยู่ระหว่างลำน้ำใหญ่สองสายคือ แม่น้ำปัตตานีและคลองปาละเข้ามาจนถึงคลองกรือเซะ เมืองเก่าปาตานีอยู่ในบริเวณบ้านบานา บ้านต้นหยงลูโละและบ้านดี ในตำบลบาราโหมซึ่งยังเหลือหลักฐาน ชื่อสถานที่ที่สัมพันธ์กับตำนานเรื่องเล่าและโบราณสถานสำคัญจำนวนหนึ่ง (มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี, 2544) อ่าวปัตตานีมีประชากรรอบอ่าวค่อนข้างหนาแน่น ใช้ชีวิตทางประมงชายฝั่ง หรือประมงพื้นบ้านขนาดเล็ก ต้องพบปัญหาความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อม โดยการศึกษาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2526 จนถึงปัจจุบัน มีข้อสังเกตว่าความอุดมสมบูรณ์ของอ่าวปัตตานีมีแนวโน้มเสื่อมลงอย่างรวดเร็ว นับตั้งแต่มีการใช้ควนรุน ควนลาก มีโรงงานอุตสาหกรรมสร้างขึ้นที่ริมอ่าวจนได้เป็นเขตอุตสาหกรรมพิเศษ การขยายท่าเทียบเรือเพื่อรองรับเรือประมงพาณิชย์

การขยายตัวของนาุ้งและการเพาะเลี้ยงชายฝั่งอ่าวปัตตานีจึงกลายเป็นแหล่งรองรับน้ำและบ่อบำบัดน้ำตามธรรมชาติ แต่คงมีศักยภาพเป็นบ่อบำบัดตามธรรมชาติได้เพียงระดับหนึ่ง หากไม่มีการระมัดระวังในการดูแลสภาพแวดล้อมของอ่าวให้ดีขึ้น ทั้งอาชีพประมง นาุ้ง นาเกลือ เลี้ยงหอยรวมไปถึงธุรกิจขนาดใหญ่ก็จะประสบปัญหาถึงกับต้องยุติการทำอาชีพไป ซึ่งเกิดขึ้นแล้วในปัจจุบันสำหรับการทำประมงพื้นบ้านที่ชาวประมงเลิกจับปลาแล้วหันไปทำงานอื่นแทนกันมากแล้วในปัจจุบัน (ปิยะ กิจถาวร และคณะ, 2543)

นายชาอุดี แวฎโล หมู่บ้านแหลมโพธิ์ให้สัมภาษณ์ว่า หมู่บ้านรอบอ่าวปัตตานีมีการประกอบอาชีพที่ต้องอิงการใช้ประโยชน์จากอ่าว ได้แก่ 1) การทำประมงด้วยเครื่องมือและขนาดต่าง ๆ กัน แตกต่างไปตามลักษณะทำเลและแหล่งจับสัตว์น้ำ 2) การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่ง ได้แก่ การทำนาุ้งรอบบริเวณอ่าวการเลี้ยงปลาในกระชัง การเลี้ยงหอยแมลงภู่ หอยแครง 3) การทำนาเกลือ มีการผลิต 2 รอบในหนึ่งปี คือช่วงเดือนมกราคม - เมษายน และมิถุนายน - กันยายน 4) เก็บสาหร่าย มีผลผลิตตลอดปี แต่มากน้อยต่างกันตามฤดูกาล โดยพบมากในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ - เมษายน และมีน้อยในช่วงเดือนธันวาคม - พฤศจิกายน เพราะเป็นฤดูมรสุมมีลมแรงจัด สภาพชุมชนรอบอ่าวมีการพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติค่อนข้างสูง กิจกรรมและวิถีชีวิตชุมชนจึงมีความสัมพันธ์กับฤดูกาลและการเปลี่ยนแปลงของภูมิอากาศ นอกจากการประกอบอาชีพดังกล่าว พบว่ายังมีการตั้งโรงงานอุตสาหกรรมที่เกี่ยวกับการแปรรูปผลิตภัณฑ์สัตว์น้ำบริเวณพื้นที่รอบอ่าวซึ่งมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นทุกปี และมีท่าเทียบเรือซึ่งใช้เป็นจุดรับส่งสัตว์น้ำจากการประมงที่สำคัญแห่งหนึ่งของอ่าวไทย

การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับอ่าวปัตตานี

งานศึกษาทางมานุษยวิทยาโดยนักวิชาการชาวตะวันตก ซึ่งศึกษาชุมชนประมงที่ปัตตานี คือการวิจัยหมู่บ้านประมงของโทมัส เฟรเซอร์ (Thomas M. Fraser) เรื่อง “รูเซมบิลัน : หมู่บ้านประมงในภาคใต้ของประเทศไทย” (Rusembilan : A Malay Fishing Village in Southern Thailand) ที่หมู่บ้านรูเซมิแล ซึ่งติดกับมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานีในปัจจุบัน ถือเป็นข้อมูลสำคัญในการสำรวจชีวิตชาวประมงปัตตานีริมหาดทางฝั่งตะวันออกของปากน้ำปัตตานี การเก็บข้อมูลทำขึ้นช่วงปี พ.ศ. 2499 เก็บข้อมูลทางชาติพันธุ์วรรณา ศึกษาแนวคิดในการกลืนกลายชนกลุ่มน้อยในสังคมไทย โดยนิยามว่าชาวประมงที่ปัตตานีเป็นชนกลุ่มน้อยและถูกกระบวนการทำให้กลายเป็นคนไทย บรรยายถึงความขัดแย้งที่เกิดจากระบบการศึกษา การเก็บภาษี การใช้กฎหมายและระบบยุติธรรมที่แตกต่างกัน การศึกษาบรรยายภาพของชุมชนชาวประมงมุสลิมชายฝั่งทะเลนอก ซึ่งอยู่ทางฝั่งตะวันออกของอ่าวปัตตานี ในเรื่องเศรษฐกิจและการค้าของการประมงชายฝั่ง การบรรยายสภาพสังคมของหมู่บ้านชาวประมงด้วยความพยายามให้รอบด้านที่ปัตตานีนับว่าเป็นบันทึกทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญ และสะท้อนภาพของหมู่บ้านประมงในแถบนี้ได้อย่างชัดเจน เพราะไม่มีข้อมูลของการศึกษาชุมชนในปัตตานีที่ละเอียดเช่นนี้มาก่อน แต่การศึกษาที่ใช้เวลาไม่นานนักนี้ยังไม่ทำให้เห็นบทวิเคราะห์ของการเปลี่ยนแปลงทางสภาพสังคม เศรษฐกิจและวัฒนธรรมอย่างชัดเจน หลังจากนั้นอีกราว 10 ปี เฟรเซอร์จึงกลับมาศึกษาหมู่บ้านรูเซมิแล เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลง เขากลับไปทบทวนข้อมูลในชุมชนที่รูเซมิแลอีกครั้งหนึ่งในงานศึกษาเรื่อง Fishermen of South Thailand the Malay villagers เป็นหลักฐานให้เห็นการเปลี่ยนแปลงได้อย่างดี

งานศึกษาจำนวนมากที่เน้นการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมรอบอ่าวที่สำคัญ ๆ เช่น งานศึกษาวิจัยอ่าวปัตตานี ชุดการศึกษาทางวิทยาศาสตร์ธรรมชาติที่ทำมาตั้งแต่ปีพ.ศ. 2532 - 2534 โดยคณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์วิทยาเขตปัตตานี ที่ศึกษาเปรียบเทียบตามช่วงเวลาเกี่ยวกับสภาพภูมิอากาศ ลักษณะเฉพาะของน้ำและทรัพยากรทางชีวภาพ ติดตามการเปลี่ยนแปลงคุณภาพของสิ่งแวดล้อมและการประเมินสภาพความเป็นพิษของสิ่งมีชีวิตในอ่าว พบว่าอ่าวปัตตานียังเป็นแหล่งบ่าบัดน้ำตามธรรมชาติได้ แต่คงมีความสมบูรณ์ในระดับหนึ่งเท่านั้น เพราะการขยายตัวของกิจกรรมต่าง ๆ รอบอ่าวปัตตานี เช่น โรงงานอุตสาหกรรม นาุ้ง ทำเทียบเรือ และแหล่งชุมชนที่มีการระบายน้ำเสียทำให้พบจุลินทรีย์และแบคทีเรียโคลิฟอร์มกระจายอยู่ในน้ำ โดยพบมากในแม่น้ำปัตตานี การปนเปื้อนของโลหะหนัก เช่น ทองแดง สังกะสี แคดเมียมและตะกั่ว น้ำมีปริมาณน้อย แต่ในตะกอนดินและในพืชทะเลขนาดใหญ่มีปริมาณสูง จำนวนสาหร่ายฝมนางหรือสาหร่ายวุ้น และหญ้าทะเลในบางพื้นที่ลดลงเรื่อย ๆ สิ่งที่เปลี่ยนแปลงเหล่านี้บ่งบอกถึงความเสื่อมลงของอ่าวปัตตานี (นิธิ ฤทธิพรพันธุ์ และคณะ, 2535)

การวิจัยรวบรวมข้อมูล การสำรวจข้อมูลชีวภาพอ่าวปัตตานี (2540) ซึ่งรวบรวมข้อมูลจากหมู่บ้าน 26 แห่งบริเวณรอบอ่าวปัตตานีและใกล้เคียงเป็นเวลา 1 ปี พบว่ามีเพียงประชากรเพียงร้อยละ 21 เท่านั้นที่ยังประกอบอาชีพเป็นชาวประมงในอ่าว และมีแนวโน้มว่าจะลดลง โดยศึกษารูปแบบการใช้เรือประมง เครื่องมือการจับปลา และการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำที่เป็นอาชีพทดแทน งานวิจัยของมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์วิทยาเขตปัตตานีเกี่ยวกับสภาพเศรษฐกิจและสังคมของหมู่บ้านประมงรอบอ่าวปัตตานี โดยนักวิชาการทั้งทางสังคมศาสตร์และวิทยาศาสตร์

ธรรมชาติ (2535) โดยวิเคราะห์ผลจากการพัฒนาในช่วงทศวรรษตั้งแต่ 2525 -2535 ซึ่งช่วงเวลานี้มีการเข้ามาของการทำนาถั่วกันแพร่หลายอย่างรวดเร็วในภาคใต้ และความต้องการของรัฐที่จะนำทิศทางการประเทศไปสู่การเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่หรือ “นิคส์” (NICS) การศึกษาทำให้เห็นการเปลี่ยนแปลงในเชิงปริมาณเป็นตัวอย่างเป็นที่ชัดเจน โดยสรุปว่าการเปลี่ยนแปลงของหมู่บ้านตัวอย่างรอบอ่าวปัตตานีมีการเพิ่มการลงทุนเพื่อทำประมงมากขึ้น ในขณะที่ทรัพยากรธรรมชาติมีน้อยลง มีการเพิ่มอาชีพเพื่อเพิ่มรายได้มากขึ้น แต่ขณะเดียวกันคนทำประมงก็ถูกบีบให้มีจำนวนผู้ทำน้อยลงด้วย ชุมชนเปิดรับภายนอกมากขึ้น และมีค่าใช้จ่ายในการดำเนินชีวิตสูงขึ้นตามลำดับ ทำให้มีหนี้สินเพิ่มขึ้น ภาพโดยรวมมีแนวโน้มไปสู่จุดล่มสลายของชุมชนอย่างเห็นได้ชัด สวนทางด้านนโยบายพัฒนาของรัฐ การศึกษาดังกล่าวสะท้อนว่ายังไม่มีแนวคิดเรื่องการพัฒนาจากภายใน โดยชาวบ้านเป็นผู้ตัดสินใจมากขึ้น ซึ่งปรากฏเป็นแนวคิดเรื่องพัฒนาจากพื้นฐานของชุมชนในระยะต่อมา

การศึกษาการจัดการประมงโดยชุมชนของ ไพโรจน์ จีระเสถียร (2540) ที่แสดงให้เห็นว่าชาวบ้านต้องการจัดการประมงด้วยตนเอง โดยการจัดตั้งกลุ่มเพื่อต่อรองและเรียกร้องแก้ปัญหาเรื่องการรุกรานเขตของประมงพาณิชย์ เน้นการแบ่งเขตเพื่อใช้ทรัพยากรร่วมกันโดยไม่เบียดเบียน เช่น เขตเพาะเลี้ยง เขตจับสัตว์น้ำ เขตอนุรักษ์เพื่อให้สิทธิแก่ชาวบ้าน แม้ว่าหลักศาสนาอิสลามจะกล่าวว่าทุกคนมีสิทธิโดยเสรี แต่บางหมู่บ้านก็แบ่งพื้นที่ตามลักษณะการใช้เครื่องมือประมง

ปิยะ กิจถาวร และศรีสมภพ จิตรภิรมย์ศรี (2543) ร่วมกับชมรมชาวประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานีของบ้านตันหยงเปาว์ และเจ้าหน้าที่มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพันธุ์พืชแห่งประเทศไทย ได้ศึกษาทรัพยากรและ

สิ่งแวดล้อม การจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมเป็นการทำวิจัยร่วมกับชาวบ้านตันหยงเปาว์ซึ่งเป็นหมู่บ้านริมชายหาดทะเลอ่าวไทย อยู่ห่างจากปากน้ำปัตตานี เลียบบ้านรัฐสะมิแลและบางตะวาขึ้นไปราว 17 กิโลเมตร เป็นการทำงานร่วมกันระหว่างนักวิชาการองค์กรพัฒนาเอกชนและชาวบ้าน เพื่อศึกษาและผลักดันบทบาทชุมชนในการจัดการทรัพยากรและประสานฝ่ายต่าง ๆ ในการแก้ปัญหาเรืออวนรุน ให้ยกเลิกการทำอวนรุน ประสานภาครัฐให้มีการจัดการในการแก้ปัญหา ศึกษาชุมชน ประวัติความเป็นมา การทำประมงพื้นบ้าน ลักษณะเครื่องมือ ความรู้ที่สูญหายไปกับปริมาณสัตว์น้ำที่หายไปหรือลดน้อยลงและที่สำคัญคือ ความพยายามผลักดันให้รัฐเข้ามาแก้ไขปัญหาเรือประมงพาณิชย์เข้ามาทำอวนรุนในรัศมีภายใน 3 กิโลเมตรจากชายฝั่ง ซึ่งเป็นเรื่องที่ผิดกฎหมายและทำลายฐานทรัพยากรของชาวบ้านที่อาศัยจับสัตว์น้ำชายฝั่ง

งานศึกษาหมู่บ้านประมงใกล้อ่าวปัตตานีในช่วงหลังในปี ปี พ.ศ. 2545 งานศึกษาในวิทยานิพนธ์ปริญญาเอก เรื่อง “No Fish in the Sea : Thai Malay Tactics of Negotiation in a Time of Scarcity” โดย สโรชา ดอโรราจู (Saroja D. Dorairajoo) นักวิชาการทางมานุษยวิทยาชาวสิงคโปร์ที่เข้ามาทำงานในหมู่บ้านบางตะวาใกล้ ๆ กับรัฐสะมิแล ซึ่งเป็นชุมชนชาวประมงชายฝั่งทะเลนอก เป็นการเขียนงานชาติพันธุ์วรรณนาแบบใหม่ที่เน้นการเล่าเรื่องผ่านประสบการณ์เข้าไปอยู่ในชุมชนประมงของตนเอง โดยพยายามตอบคำถามที่เกิดขึ้นจากสภาพของชีวิตชาวประมงและครอบครัวซึ่งเผชิญกับการครอบงำทางวัฒนธรรมและธรรมเนียมปฏิบัติ ในฐานะที่เป็นชาวประมงและเป็นชาวมลายูมุสลิม การสำรวจวัฒนธรรมในการต่อรองเป็นการปรับตัวในหนทางที่สร้างสรรค์ และสามารถอยู่รอดได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยทบทวนถึงวัฒนธรรมการต่อ

รองในทางประวัติศาสตร์ในบริบทของประวัติศาสตร์ ในสามจังหวัดภาคใต้ และความเป็นชาวมลายูมุสลิม ที่มีอยู่ตลอดมา ด้วยการสร้างกลวิธีมากมายและการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้าน ชาวประมง กับองค์กรพัฒนาเอกชนก็เป็นวิธีหนึ่งที่ชัดเจนในงานศึกษา

งานศึกษาเชิงสำรวจการประกอบอาชีพและการว่างงานของชาวประมงพื้นบ้านในหมู่บ้านรอบอ่าวปัตตานี โดย จิราภา วรเสียงสุข (2545) เป็นการศึกษาในเชิงสังคมวิทยาโดยใช้แนวคิดที่ว่าชุมชนในสังคมชาวมาและชาวประมงมีความเกี่ยวข้องสอดรับต่อกิจกรรมจากเมืองปัตตานี โดยขึ้นอยู่กับรูปแบบของชุมชนและระยะทางระหว่างเมืองกับชุมชน และมีการปรับตัวไปตามอิทธิพลของเมืองในรูปแบบต่าง ๆ โดยบ้านที่อยู่ใกล้เมืองจะมีรูปแบบของอาชีพมากกว่าบ้านที่อยู่ไกลเมือง ซึ่งยังคงอาชีพการประมงไว้มากกว่าอาชีพที่ปรับเปลี่ยนไปคือค้าขายมากที่สุด งานรับจ้าง ทั้งในหมู่บ้านและตัวเมืองในโรงงานแปรรูปอาหาร หรือรับเสื้อผ้ามาตัดเย็บที่บ้าน หากมีทุนก็จะไปเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ

สภาพปัญหาของชุมชนประมงพื้นบ้านรอบอ่าวปัตตานี

สภาพปัญหาที่เกิดขึ้นบริเวณอ่าวปัตตานีมีด้วยกันหลายประการ ที่เป็นประเด็นหลัก ๆ ได้แก่ ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรอ่าว ปัญหาของชุมชนรอบอ่าวและผลกระทบต่อสังคมภายนอก ซึ่งมีความเชื่อมโยงเป็นเหตุเป็นผลของกันและกัน ทั้งทางตรงและทางอ้อม

ความเสื่อมโทรมของอ่าวปัตตานี ได้แก่ 1) ป่าชายเลนเสื่อมโทรมและถูกบุกรุก เนื่องจากกิจกรรมของมนุษย์เพื่อเป็นที่อยู่อาศัย การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ อุตสาหกรรม พาณิชยกรรม การให้สัมปทานป่าชายเลน

เพื่อเผาถ่าน และการปล่อยของเสียจากกิจกรรมของแหล่งต่าง ๆ ลงสู่แหล่งน้ำและป่าชายเลน 2) ความตื่นตัวของอ่าว อันเกิดจากตะกอนที่ถูกพัดพามาตามชายฝั่งทะเล ตะกอนจากการกัดเซาะชายฝั่ง การสร้างเขื่อนกั้นทราย การถมทะเล การเปลี่ยนแปลงปริมาณน้ำจืดในอ่าว การวางเครื่องมือประมงบางประเภท เช่น โพงพางในพื้นที่ที่ไม่เหมาะสม กีดขวางทางน้ำ และมลพิษทางน้ำ 3) คุณภาพน้ำในอ่าวเสื่อมและปนเปื้อนสารพิษ สาเหตุหลักมาจากการปล่อยน้ำทิ้งและของเสียจากชุมชน โรงงานอุตสาหกรรมท่าเทียบเรือ สะพานปลา นาุ้งและการเพาะเลี้ยงชายฝั่งอื่น ๆ ลงสู่แหล่งน้ำโดยตรง ขาดระบบการจัดการบำบัดน้ำเสียจากการศึกษาของ โมดัส (2539) ระบุว่าคุณภาพน้ำบริเวณอ่าวปัตตานีมีปริมาณออกซิเจนที่ละลายในน้ำน้อยและมีปริมาณ Total Coliform สูง ซึ่งบ่งชี้ว่าคุณภาพน้ำบริเวณแหล่งอุตสาหกรรมบริเวณอ่าวปัตตานีไม่เหมาะสมต่อการอนุรักษ์แหล่งปะการัง แหล่งธรรมชาติประเภทต่าง ๆ การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ การว่ายน้ำ กีฬาทางน้ำต่าง ๆ ที่สำคัญคือมีสารหนูและสารปรอทปนเปื้อนค่อนข้างสูง 4) ทรัพยากรสัตว์น้ำชายฝั่งเสื่อมโทรมและมีปริมาณลดลง ชุมชนรอบอ่าวปัตตานีส่วนใหญ่ประกอบอาชีพประมง มีเรือประมงขนาดเล็กที่ใช้พื้นที่อ่าวปัตตานีในการทำประมงจำนวนมาก นับว่าเป็นพื้นที่ที่มีการประมงต่อหน่วยพื้นที่สูงที่สุดแห่งหนึ่งของประเทศไทย ใช้เครื่องมือประมงแบบดั้งเดิม เช่น ฉมวก ไปจนถึงเครื่องมือประมงทำลายล้างสูง เช่น อวนลากคานถาง อวนรุน เป็นต้น สภาพความเสื่อมโทรมที่เกิดขึ้นในอ่าวปัตตานีแสดงอย่างชัดเจนจากการที่มีการอพยพออกของประชากรในชุมชนเพื่อไปประกอบอาชีพยังพื้นที่อื่นเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะประเทศเพื่อนบ้าน การบอกเล่าของชาวประมงที่อาศัยอยู่ในชุมชนแสดงถึงการลดลงของทรัพยากรในอ่าวปัตตานีตามข้อมูล

ทางวิชาการและสถิติต่าง ๆ และข้อมูลพื้นฐานทรัพยากรสัตว์น้ำที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจมีน้อยมากจนไม่สามารถใช้ในการอ้างอิงได้ การมีอยู่ของการลักลอบทำประมงด้วยเครื่องมือที่ผิดกฎหมาย ทำลายล้างทรัพยากรโดยการใช้โพงพาง อวนลาก อวนรุน การทำประมงที่มากเกินไป สัตว์น้ำเติบโตทดแทนไม่ทัน เป็นผลสืบเนื่องมาจากการที่ป้าชายเลนถูกทำลาย ทำให้ขาดแหล่งอนุบาลสัตว์น้ำวัยอ่อน สภาพความตื้นเขินของอ่าว ปัญหาคุณภาพน้ำในอ่าวปัตตานีเสื่อมโทรมอยู่ในระดับที่ไม่เหมาะสม การลดลงของมูลค่าและปริมาณสัตว์น้ำที่ทำเทียบเรือปัตตานีเป็นตัวสะท้อนว่าเกิดความเสื่อมโทรมของระบบนิเวศและทรัพยากรชายฝั่งของอ่าวปัตตานี ผู้บริโภคในจังหวัดปัตตานีได้รับผลกระทบ เพราะจากปริมาณสัตว์น้ำที่ลดลงและคุณภาพน้ำในอ่าวที่เสื่อม ทำให้ราคาสัตว์น้ำแพงขึ้นแต่มีคุณภาพต่ำลง เนื่องจากการปนเปื้อนของสารพิษ ปัญหาของชุมชนรอบอ่าวปัตตานี ได้แก่ 1) การอพยพไปขายแรงงานในมาเลเซีย เป็นผลกระทบมาจากปัญหาของอ่าวและชุมชนรอบอ่าวปัตตานี เกิดผลกระทบต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวประมงพื้นบ้านในชุมชนรอบอ่าวที่ประสบปัญหาทางเศรษฐกิจ เนื่องจากจับสัตว์น้ำได้น้อยลง ขณะที่รายจ่ายในชีวิตประจำวันสูงขึ้น ทำให้รายได้ไม่เพียงพอต่อการเลี้ยงดูครอบครัว ก่อให้เกิดภาวะหนี้สินและความยากจน ส่งผลเป็นปัญหาการว่างงาน การอพยพไปรับจ้างในประเทศมาเลเซีย ปัญหาครอบครัวและปัญหายาเสพติด เป็นต้น (ปิยะ กิจถาวร และคณะ, 2543) 2) ปัญหาทรัพยากรพืชน้ำ อ่าวปัตตานีนับว่าเป็นพื้นที่ที่สำคัญที่สุดในการเป็นผู้ผลิตสาหร่ายทะเล โดยเฉพาะสาหร่ายผมนางคุณภาพดีเพื่อการแปรรูป แหล่งสาหร่ายทะเลและหญ้าทะเลยังเป็นอนุบาลวางไข่ที่สำคัญของสัตว์น้ำชนิดต่าง ๆ ในปัจจุบันเป็นที่ประจักษ์อย่างเด่นชัดว่าสาหร่ายทะเลที่เคยมีอยู่มากมายใน

อ่าวปัตตานีได้ลดลงอย่างรุนแรง ไม่เคยปรากฏมีการศึกษาวิจัย กำหนดมาตรการ แนวทางในการที่จะอนุรักษ์และฟื้นฟูสาหร่ายทะเล หญ้าทะเลเหล่านี้ อย่างเด่นชัด อ่าวปัตตานีอยู่ในสถานะที่วิกฤติทั้งที่สาหร่ายทะเลและหญ้าทะเลเป็นแหล่งที่สำคัญของประเทศ (กันทิมา เหาะเจริญ, 2540) 3) ปัญหาสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมชุมชนอ่าวปัตตานี กำลังได้รับผลกระทบอย่างใหญ่หลวงจากการใช้ประโยชน์ทางด้านต่าง ๆ เช่น การเป็นที่ตั้งของโรงงานอุตสาหกรรมจำนวนมาก การทำลายระบบนิเวศชายฝั่งเพื่อการพัฒนาด้านการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ การจัดสร้างสาธารณูปโภคเพื่อรองรับอุตสาหกรรมการประมงขนาดใหญ่ การเกิดขึ้นของท่าเทียบเรือ การละเมิดใช้เครื่องมือประมงที่ผิดกฎหมาย การอยู่อาศัยของชุมชนรอบอ่าวอย่างหนาแน่น การได้รับความเอาใจใส่จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องน้อยมาก เป็นต้น ข้อมูลเชิงประจักษ์ได้แสดงให้เห็นถึงความเสื่อมโทรมของคุณภาพน้ำ ป้าชายเลน สาหร่ายทะเล หญ้าทะเล นกน้ำ สัตว์น้ำระบบนิเวศอื่น ๆ คือปรากฏการณ์ที่สามารถพบเห็นได้อย่างชัดเจนเป็นที่ประจักษ์ชัด นอกจากนี้ยังมีโลหะหนัก เช่น ตะกั่ว สังกะสีในสัตว์หน้าดินและในอ่าวบางบริเวณในปริมาณที่น่าเป็นห่วง การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต สังคม อาชีพและวัฒนธรรมชุมชนรอบอ่าวปัตตานีล้วนแล้วแต่เป็นสิ่งที่ควรได้รับการดูแลอย่างใกล้ชิด 4) ปัญหาการขาดความรู้ความเข้าใจของชุมชนเมืองและผู้ประกอบการด้านอุตสาหกรรมที่อยู่บริเวณอ่าวปัตตานี นับตั้งแต่อดีตเป็นต้นมาการให้ความรู้และสร้างจิตสำนึกทางด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่งจะมุ่งเน้นไปที่ประมงริมชายฝั่งเป็นหลัก ทั้งที่กลุ่มชุมชนที่ก่อให้เกิดปัญหาแก่ทรัพยากรอ่าวปัตตานีที่แท้จริงนั้นคือชุมชนเมือง โรงงานอุตสาหกรรมและผู้ประกอบการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ ดังนั้นการปรับทิศทางการให้ความรู้และการสร้างจิตสำนึกของชุมชน

ดังกล่าวจึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง นอกจากนั้นแล้ว การปรับทิศทางโดยการใช้อาคารท้องถิ่นโดยเฉพาะ องค์กรทางศาสนา เช่น โรงเรียนสอนศาสนาประจำ หมู่บ้าน วัด และมัสยิดเข้ามามีบทบาทในการทำหน้าที่ดังกล่าวมากขึ้น นอกเหนือจากโรงเรียนต่าง ๆ ที่เป็นของรัฐ จึงน่าจะเป็นอีกแนวทางหนึ่งที่จะสร้างความสำเร็จในการจัดการอ่าวปัตตานีแบบบูรณาการ

5) ปัญหาความขัดแย้งระหว่างกลุ่มผู้ใช้ประโยชน์ทรัพยากร โดยเฉพาะความขัดแย้งในระหว่างผู้ใช้เครื่องมือทำการประมงที่แตกต่างกันทั้งในระหว่าง ประมงขนาดใหญ่และขนาดเล็ก จนทำให้เกิดมีการเรียกร้องในระดับชาติและระหว่างกลุ่มชาวประมงขนาดเล็กด้วยกัน เช่น ปัญหาการใช้เครื่องมือประมงประเภททวนรุนประกอบเครื่องยนต์ที่ใช้เรือขนาดเล็ก และการใช้เครื่องมือประมงประเภททวนลากคานถ่าง โดยเฉพาะชาวประมงในหมู่บ้านรูสะมิแล บ้านบางปลาหมอก เป็นต้น

6) ปัญหาการขาดการสนับสนุนที่ต่อเนื่อง และจริงจังจากหน่วยงานที่รับผิดชอบโดยตรง ต่อการดำเนินการด้านการมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน ภายหลังจากที่มีการประกาศกฎกระทรวง เรื่องห้ามมีการใช้ทวนรุนประกอบเครื่องยนต์ในเขตจังหวัดปัตตานี พร้อมมีแผนที่แนบท้ายประกอบ ลงวันที่ 16 กรกฎาคมปี พ.ศ. 2546 ประกอบกับการที่สมาพันธ์ประมงพื้นบ้านจังหวัดปัตตานีได้รับเรื่องตรวจการจากมูลนิธิเกษตรยั่งยืนเพื่อทำหน้าที่ช่วยลาดตระเวน ตรวจสอบการทำประมงที่ผิดกฎหมาย ปรากฏว่าได้รับความสำเร็จในระดับสูง ชุมชนประมงต่าง ๆ เกิดความตื่นตัวที่จะเข้าร่วมกันอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่ง อย่างไรก็ตามปัญหาและความท้าทายที่จะเกิดขึ้นในการใช้เรือตรวจการในอนาคต คือค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ที่ชุมชนไม่มีกำลังความสามารถที่จะรับผิดชอบด้วยตนเอง และปัญหาทางด้าน การประสานความร่วมมือกับหน่วยงานของรัฐใน

การร่วมตรวจการ (จิราภา วรเสียงสุข, 2545) 7) ปัญหาที่การดำเนินนโยบายการพัฒนาอย่างไม่มีทิศทาง การดำเนินนโยบายใช้ประโยชน์อ่าวปัตตานีอย่างไม่มีทิศทาง ได้ก่อให้เกิดปัญหาต่างๆ มากมายที่ส่งผลกระทบต่อทั้งโดยตรงและทางอ้อมให้แก่ชุมชน

ผลกระทบต่อสังคมและชุมชนรอบนอก ได้แก่

1) การประกาศเขตสัมปทานเลี้ยงหอยแครงในอ่าวปัตตานี เขตตำบลตันหยงลูโละในปี พ.ศ. 2537 ได้ส่งผลให้เกิดการเรียกร้องของชุมชนขึ้น โดยการนำเสนอประเด็นที่เป็นผลกระทบจากการเลี้ยงหอยแครงดังกล่าวด้านต่าง ๆ 2) ปี พ.ศ. 2540 จังหวัดปัตตานีได้มีโครงการที่จะพัฒนาท่าเทียบเรือประมงปัตตานีและขุดลอกปากร่องน้ำอ่าวปัตตานี พร้อมทั้งปิดปากอ่าวประมาณ 1 ใน 3 ของปากอ่าวเดิม ทำให้เกิดการรวมตัวของชุมชนอีกครั้งในอันที่จะเรียกร้องให้รัฐบาลในขณะนั้นทบทวนโครงการ เนื่องจากอาจส่งผลกระทบต่ออ่าวปัตตานี แต่ข้อเสนอมิได้รับการรับฟัง ทำให้ปัจจุบันปากแม่น้ำอ่าวปัตตานีมีความแคบลง พื้นที่บางส่วนของที่เคยใช้ทำประโยชน์ทางการประมงในอดีตขาดหายไป ส่งผลกระทบต่อเนื่องไปยังเกษตรกรผู้เลี้ยงกุ้ง เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงของกระแสน้ำ การรुक้าของน้ำเค็มที่ลดลง การตื่นเงินที่รวดเร็วขึ้นของอ่าวตอนใน โดยโครงการดังกล่าวล้มเหลวอย่างสิ้นเชิงในเชิงของผลที่ได้รับที่คาดคิดไว้ก่อนที่จะเริ่มดำเนินโครงการ 3) ปี พ.ศ. 2546 ได้มีการถมทะเลบริเวณเขตนิคมอุตสาหกรรมปัตตานี ทำให้เกิดความเสียหายแก่ระบบนิเวศ และก่อความเดือดร้อนแก่ชุมชนใกล้เคียงโดยตรง เหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความไม่เอาใจใส่ต่อทรัพยากรชายฝั่งบริเวณอ่าวปัตตานีและการดำเนินนโยบายใช้ประโยชน์อ่าวปัตตานีอย่างไม่มีทิศทาง (วัลย์ลักษณ์ ทรงศิริ, 2548)

ทิศทางนโยบายการแก้ปัญหาของอ่าวปัตตานี

ในอนาคต 1) จัดทำปะการังเทียมแบบทั่วไปและแบบพื้นบ้านในเขตชายฝั่งอ่าวไทยเพื่อเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำ 2) ธรณคดีให้ชาวประมงเลิกใช้อวนรุนและหันมาใช้เครื่องมือที่ไม่ทำลายแทน 3) จัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ของชุมชนสะสมเงินและเป็นแหล่งทุนสำหรับการประกอบอาชีพ ใช้ดอกผลมาสร้างสวัสดิการชุมชน ปัจจุบันมีกลุ่มออมทรัพย์ในเครือข่ายสมาพันธ์ชาวประมงพื้นบ้านไม่น้อยกว่า 50 กลุ่ม มีเงินสะสมไม่น้อยกว่า 30 ล้านบาท และมีสมาชิกไม่ต่ำกว่า 20,000 คน 4) อนุรักษ์ป่าชายเลน โดยจัดการในรูปแบบป่าชายเลนชุมชน 5) ส่งเสริมกิจกรรมชุมชนต่าง ๆ เช่นการแปรรูปสัตว์น้ำ รวมกลุ่มทำตลาดสัตว์น้ำ ทำน้ำปลา ทำธุรกิจเครื่องมือประมง เป็นต้น 6) ธรณคดีเพื่อการจัดการทรัพยากรชายฝั่งแบบยั่งยืน เช่น ให้ยกเลิกเครื่องมือทำลายล้าง ได้แก่ อวนรุน เรือไฟปั่นปลากะตัก ให้ออกพระราชบัญญัติป่าชุมชน เป็นต้น

การแก้ปัญหาอ่าวปัตตานีไม่บรรลุผล

เนื่องจาก 1) เครื่องมือทำลายล้างชนิดต่าง ๆ ยังไม่มีการยกเลิก ให้ทำได้นอกเขต 3,000 เมตร แต่เจ้าหน้าที่ไม่สามารถติดตามควบคุมได้เพราะพื้นที่กว้างขวางมาก 2) เจ้าหน้าที่ในกระบวนการยุติธรรมบางคนทุจริต รับเงินจากเรือประมงที่ทำผิดกฎหมาย ไม่จับกุมผู้กระทำผิด ถ้าจับก็เสนอลงโทษน้อยที่สุด ทำให้มีการละเมิดกฎหมายอยู่ทั่วไป 3) กฎหมายไม่เอื้อกับการที่ชาวประมงจะจัดการทรัพยากร เช่น ไม่มีกฎหมายป่าชุมชนที่ให้อำนาจชาวบ้านจัดการอนุรักษ์ป่าชายเลน กฎหมายประมงรวมศูนย์การตัดสินใจอยู่ที่ส่วนกลาง ไม่ให้อำนาจเจ้าหน้าที่ท้องถิ่น และประชาชนในการจัดการทรัพยากร 4) เครื่องมือทำลายล้างเปลี่ยนแปลงไปเป็นชนิดต่าง ๆ ได้ง่าย กฎระเบียบที่มีอยู่และส่วนกลางเป็นคนกำหนดตามไม่ทันพัฒนาการเหล่านั้น แก้ปัญหาไม่ได้ 5) สังคมยังไม่

ตระหนักถึงความเสื่อมโทรมของทรัพยากรทางทะเล ซึ่งเป็นแหล่งอาหารของประเทศ ไม่เข้าใจและไม่สนับสนุนชาวประมงพื้นบ้านในการรณรงค์ เพื่อการจัดการทรัพยากรทะเลที่ยั่งยืน 6) รัฐไม่มีนโยบายลดเครื่องมือพาณิชย์ขนาดใหญ่ซึ่งเป็นตัวทำลายทรัพยากรทางทะเลและไม่กล้าจัดการปัญหาที่กระทบกระเทือนกับประมงพาณิชย์ เพราะเป็นฐานเสียงและฐานเงินของพรรคการเมืองต่าง ๆ 7) รัฐจัดทำโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ที่ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรทางทะเลขึ้นมาเรื่อย ๆ เช่น โครงการนิคมอุตสาหกรรมที่ปล่อยน้ำเสียลงสู่ทะเล การใช้พื้นที่ป่าชายเลน เป็นต้น (ดอเลาะ เจ๊ะแต และคณะ, 2553)

นายมุฮัมหมัดอาลี (แบงู) มะรอแม ให้สัมภาษณ์ว่า “ชื่อสถานที่ต่าง ๆ ในท้องถิ่นชาวประมงรอบอ่าว รุนเก่ารู้จักเป็นอย่างดี แต่คนปัจจุบันและคนจากภายนอกไม่สามารถเข้าถึงความรู้นี้ได้ นอกจากการบันทึกไว้ เมื่อพูดถึงการทำประมง ผู้ที่รู้เรื่องการทำประมงพื้นบ้านได้อย่างลึกซึ้งต้องเป็นชาวประมงผู้อยู่กับน้ำมาตั้งแต่เกิด ปัตตานีนี้ น้ำขึ้นลงไม่เป็นเวลา เคาแม่เอาอนกับแม่น้ำไม่ได้เลย แม่น้ำปัตตานียังเป็นเส้นทางสัญจรครั้งอดีตถึงปัจจุบัน เป็นแหล่งอาหารให้ชาวบ้านและสัตว์มากมาย เป็นแหล่งน้ำสำคัญสำหรับใช้ในการทำเกษตรกรรม รวมถึงเป็นปากท้องของชาวประมงพื้นบ้านที่ใช้ชีวิตคู่แม่ น้ำปัตตานี และถูกส่งต่อรุ่นสู่รุ่นถึงปัจจุบัน”

นายอุสมาน สอนกลิ่น ตำบลรูสะมิแล ให้สัมภาษณ์ว่า “บังเป็นลูกหลานชาวประมงที่ขับเรือออกสู่ปากอ่าวมานานถึง 30 ปี ที่เรายังคงเห็นภาพเรือประมงออกหาปลาตั้งแต่เช้ามืด พลบค่ำ ไปจนถึงตีกตีจนกลายเป็นอีกหนึ่งเสน่ห์แห่งลุ่มน้ำที่มองได้ไม่มีเบื่อ หมู่บ้านรูสะมิแลตั้งแต่รุ่นพ่อ รุ่นแม่ก็ทำอาชีพประมงจนถึงยังให้บังเติบโตเป็นชาวประมงพื้นบ้านรุ่นต่อมา ที่ได้วิชาหาปลาติดตัว และเตรียมส่งต่อไปยังคนรุ่นหลัง

พร้อมกับแม่สอนว่าเวลาออกหาปลาให้ออกเรือตอนหนึ่ง
ทุ่มถึงสองทุ่ม หรือเวลาอื่นที่ขึ้นอยู่กับช่วงน้ำขึ้น น้ำลง
แล้วเอาอวนไปวางไว้แถวปากอ่าว พอเช้ามีดีอีกวัน
ช่วงดีห้าก็มากู้วอนขึ้น แล้วก็ไปแยกประเภท ส่งขาย
ตลาดปัตตานี เมื่อก่อนแม่น้ำสมบูรณี่กว่านี้มีทรัพยากร
ธรรมชาติเต็มไปหมด ปลาทราย ปลากะเบน ปลา
กะพง ปลากะบอก ปลาดุกทะเลหรืออีแกมิล่า ปลาตีน
ปละกะดักใช้ทำน้ำปลา ปลาเก๋า ปลาชี่ดั่ง ปลาหมึก
กะตอยกึ่งแม่น้ำ ปูม้า ปูแสม ปูดำ กุ้งขาว กุ้งกุลาดำ
กุ้งฝอย กุ้งแม่น้ำ กุ้งเคย หญ้าทะเล สาหร่ายผมนาง
สาหร่ายกระดาด ปาโงกยางมีเยอะเยอะ ปาชายเลน
ก็สมบูรณ์หาของได้ง่ายๆ แต่ตอนนี้มันน้อยลงไปมาก
เลย” ผู้เขียนได้เห็นไม้ไผ่ปักลงน้ำ บังอุสมานแล้วว่า
“ภูมิปัญญาการสร้างบ้านของชาวประมงถูกถ่ายทอด
กันมาจากรุ่นสู่รุ่น สิ่งสำคัญคือการสร้างบ้านใต้ถุนสูง
โดยใช้ไม้ไผ่แทงยาวปักลงเลนเป็นหลัก แล้วเอาเชือก
มามัดให้เป็นกอใหญ่ ส่วนพื้นใช้ไม้กระดานทั่วไป และ
หน้าบ้านทุกบ้านจะมีสะพานไม้อยู่ด้านหน้าเพื่อใช้ขึ้น
ปลาและผูกเรือกับเสา แน่นนอนว่าเมื่อชีวิตผูกพันกับ
สายน้ำมาตั้งแต่อดีต ของคู่กันมาคงหนีไม่พ้นน้ำท่วม
ชาวประมงมีวิธีรับมือเพื่ออยู่กับน้ำได้อย่างรอดฝั่งก็
แค่อยู่กับมันให้ได้ ต้องเรียนรู้ที่จะอยู่กับลำนน้ำ เพราะ
เราก็อิงพามาใช้น้ำเป็นแหล่งหล่อเลี้ยงชีวิต ซึ่งมัน
เป็นวิถีชีวิตที่เรียบง่าย มีให้พออยู่พอกินก็มีความสุข
แล้ว การทำมาหากินของชาวปัตตานี อาชีพหลักที่
สำคัญของจังหวัดปัตตานี ได้แก่ อาชีพเกษตรกรรม
ประมงทำนา ทำสวน ทำสวนยางพารา ทำสวนผลไม้
อาชีพการประมงทั้งประเภทประมงชายฝั่ง หรือประมง
พื้นบ้าน อุตสาหกรรมการประมง อุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้อง
เนื่องกับการประมง จากที่เห็นยังมีกิจกรรมต่าง ๆ
หลายอย่าง เช่น การเลี้ยงหอยแครง การทำนาเกลือ
การเลี้ยงนกเขาเล็กหรือนกเขาชวา การทำเครื่องปั้น
ดินเผา การทำผลิตภัณฑ์จากมะพร้าว การทำผลิตภัณฑ์

จากไม้ไผ่ ช่างตีเหล็ก ทำเรือกอกและจำลอง การเพาะชำ
พืชเกษตร การทำอาหารและขนมประเภทต่าง ๆ ได้แก่
ข้าวเกรียบกุ้ง ข้าวเกรียบปลา ทำปลากะดักแห้ง
ทำลูกหยีกวน ลูกหยีฉาบ ลูกหยีทรงเครื่อง ทำน้ำบูดู
เป็นต้น”

นายตาบี่ชี มะสาแม หมู่บ้านตันหยงลูโละ ให้
สัมภาษณ์ว่า “การออกเดินทางมาสัมผัสเมือง
พหุวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์และเสน่ห์ของผู้คนที่อยู่
ร่วมกันในพื้นที่ เยือนชุมชนท่องเที่ยวเชิงนิเวศบริเวณ
อ่าวปัตตานีในเขตพื้นที่อำเภอเมืองและอำเภอยะหริ่ง
เมื่อครั้งในอดีตเคยเป็นเมืองท่าค้าขายที่สำคัญ
พลุกพล่านไปด้วยเรือเดินสินค้าจากนานาประเทศ
และด้วยความอุดมสมบูรณ์ของอ่าวปัตตานีที่มี
สภาพภูมิประเทศเป็นปากอ่าวยื่นไปในทะเลอ่าวไทย
บริเวณปากแม่น้ำเป็นป่าชายเลนขนาดใหญ่ที่
อุดมสมบูรณ์ จึงเป็นแหล่งอนุบาลพันธุ์สัตว์น้ำชั้นดี
ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพประมงเป็นหลัก
และมีการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ เช่น ปลากะพง หอยแครง
หอยแมลงภู่ เป็นต้น ด้วยความอุดมสมบูรณ์ของ
ธรรมชาติจึงเกิดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอ่าว
ปัตตานี ที่บริหารจัดการโดยชุมชนในพื้นที่โดยรอบ
สำหรับนักท่องเที่ยวที่เดินทางมาเยือนจะได้ล่องเรือ
ชมความงดงามของอุโมงค์โงกยางที่เกิดจากการ
โน้มตัวของต้นโงกยางขนาดใหญ่เป็นแนวยาว ทำให้
นักท่องเที่ยวได้สัมผัสบรรยากาศร่มรื่นและทัศนียภาพ
สองฝั่งคลองที่สวยงาม พร้อมสัมผัสวิถีการทำประมง
พื้นบ้าน เช่น การทำกระชัง การวางอวนดักปลา เป็นต้น
ชมนกหลากหลายสายพันธุ์บินหาอาหารและเกาะ
ตามกิ่งไม้ตลอดเส้นทาง หรือหากใครไปในช่วงเย็น
สามารถชมวิวดวงพระอาทิตย์ตกดินที่แสนประทับใจ
จังหวัดปัตตานีเป็นเมืองชายแดนใต้ที่มีเสน่ห์ ทั้งวิถี
ชีวิตของคนในพื้นที่ ภาษา อาหารท้องถิ่น และได้ชื่อว่าเป็นเมืองพหุวัฒนธรรม ที่มีร่องรอยทางประวัติศาสตร์

หลงเหลือให้ได้ศึกษาเรียนรู้ รวมถึงความสมบูรณ์ของทรัพยากรทางธรรมชาติ มีพื้นที่เป็นป่าเขาและชายทะเล ในพื้นที่ยังมีการทำนาเกลือ ซึ่งเป็นเพียงแห่งเดียวในปัตตานี และเป็นอาชีพที่สืบทอดกันมาแต่ครั้งอดีต ด้วยรสชาติที่เป็นเอกลักษณ์มีความกลมกล่อมและไม่เค็มจัด ด้วยภูมิประเทศกึ่งดินลุ่มดินเลนและเป็นน้ำกร่อยที่เป็นน้ำทะเลผสมกับน้ำจืดจากแม่น้ำปัตตานีและแม่น้ำยะหริ่ง ผลผลิตเกลือที่ได้จึงแตกต่าง จนเป็นที่รู้จักกันในชื่อเกลือหวานปัตตานี นับเป็นหนึ่งในผลิตภัณฑ์ขึ้นชื่อของจังหวัดที่แนะนำเป็นของฝากติดไม้ติดมือกลับบ้าน นอกจากนี้ยังมีกิจกรรมเชิงอนุรักษ์ซึ่งเป็นอีกหนึ่งไฮไลต์ให้นักท่องเที่ยวร่วมสนุกได้หลากหลาย ได้แก่ การปลูกต้นโกงกาง การทำบ้านปลา การปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำ การทำซั้งหอย เพื่อคงความอุดมสมบูรณ์ของระบบนิเวศเอาไว้สำหรับชุมชนท่องเที่ยวเชิงนิเวศรอบอ่าวปัตตานีมีอยู่หลายแห่งที่นอกจากกิจกรรมนั่งเรือชมอุโมงค์โกงกางเหมือนกันแล้ว แต่ละชุมชนยังมีกิจกรรมและเอกลักษณ์ที่น่าสนใจแตกต่างกันออกไปด้วย เริ่มต้นกันที่แรกวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ชุมชนท่องเที่ยวบางปูบริเวณคลองบางปูเดิมไปด้วยพันธุ์ไม้หลากหลายชนิด เช่น โกงกาง แสมดำ ลำภูทะเล และโพธิ์ทะเล เป็นต้น ทางชุมชนยังมีกิจกรรมล่องเรือชมหิ่งห้อยนับล้านตัวที่เกาะปูลาภูแน ซึ่งจะมีให้ชมเฉพาะในคืนเดือนมีดช่วงเดือนกรกฎาคม - เดือนกันยายน ส่วนชุมชนท่องเที่ยวภูนาศาร่า ตั้งอยู่ตำบลตะโละกาปรี ชุมชนทำปลาดุกแห้ง และชิมอาหารทะเล ร่วมกิจกรรมปลูกต้นโกงกาง ชมการวาดลายเรือกอลและทำของที่ระลึกโดยเอาลายเรือกอลและวาดบนสินค้าต่าง ๆ อีกทั้งในช่วงเวลาเช้าบริเวณท่าเรือท่องเที่ยวของชุมชนยังเป็นตลาดเล็ก ๆ จำหน่ายอาหารทะเลสดที่นำขึ้นมาจากเรือประมงของชาวบ้านในทุกวันอีกด้วย

นายไพรัตน์ วรรณกลัด ถนนปากน้ำ ตำบลรูสะมิแล ให้สัมภาษณ์ว่า “วิถีชีวิตของชาวประมงพื้นบ้านชายฝั่งอ่าวปัตตานีจะทำมาหากินออกหาสัตว์น้ำจำพวกกุ้ง หอย ปู ปลา แถบชายฝั่งทะเลเป็นการทำประมงแบบวันเดียว และต้องทำมาหากินตามฤดูกาล โดยใช้เครื่องมือประมงแบบง่าย ๆ ที่ทำขึ้นเอง ดังนั้นทะเลจึงเปรียบเสมือนลมหายใจของชาวบ้านที่คอยหล่อเลี้ยงและผูกพันกับวิถีชีวิต ชาวประมงพื้นบ้านตั้งแต่เกิดจนเติบโต ซึ่งดูเป็นชีวิตที่เรียบง่ายและพอเพียงแต่เปี่ยมไปด้วยความสุข จึงทำให้เรารู้ว่าพื้นที่ทำมาหากินแห่งนี้เป็นที่รักและหวงแหน เพราะอนาคตทั้งหมดได้ฝากไว้กับชายฝั่ง ซึ่งเป็นที่พึ่งแรกและที่พึ่งสุดท้ายของชาวประมง แต่วิถีชีวิตประจำวันคือการทำประมงเพียงอย่างเดียว อาจทำให้เกิดปัญหาเมื่อช่วงเวลาที่เกิดมรสุมและการหาปลาที่เน้นปริมาณมากเกินไป จึงส่งผลกระทบต่ออย่างหนักต่อชาวบ้าน ดังนั้นเพื่อให้ทะเลอันเป็นแหล่งวิถีชีวิตและบ้านของพวกเรายังคงความอุดมสมบูรณ์อยู่ การทำประมงอย่างมีความรับผิดชอบและเป็นมิตรต่อท้องทะเลคือทางออกของการปกป้องทรัพยากรทางทะเลของไทย ประเทศไทยมีทำเลที่ตั้งดีที่สุดแห่งหนึ่งเพราะมีสภาพทางภูมิศาสตร์ที่เหมาะสมและมีทรัพยากรธรรมชาติหลากหลายพอเพียงแก่การดำรงชีวิตโดยเฉพาะทรัพยากรน้ำ เช่นกันถ้าไม่มีน้ำก็ไม่มีความหมาย”

นายอิบรอฮิม ไชยสุวรรณ ตำบลบางปู ให้สัมภาษณ์ว่า “ชุมชนรอบอ่าวปัตตานีมีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพประมงพื้นบ้าน มีจุดเด่นอันเป็นเอกลักษณ์คือเป็นทั้งท่าเรือ และแหล่งพักผ่อนหย่อนใจของคนในชุมชน เกิดขึ้นจากความร่วมมือร่วมใจของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ฯ จากความอุดมสมบูรณ์ของอ่าวปัตตานี และป่าโกงกาง ทำให้ที่

บ้านบานาเป็นแหล่งเพาะพันธุ์สัตว์น้ำตามธรรมชาติ ช่วยอนุบาลสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ ที่เต็มไปด้วยความหลากหลาย จนเกิดเป็นแหล่งอาหารทะเลที่สมบูรณ์ มีการนำสัตว์น้ำที่จับได้มาแปรรูปจำหน่ายสร้างรายได้ เช่น ปลาเค็ม ปลาตากแห้ง น้ำบูดู ยำผักเบี้ยทะเล (กาบูนเบ๊ะ) ถั่วทะเลลูกมะพร้าว และการทำกะปิ กุ้งเคียวทะเลโดยใช้เกลือหวาน เป็นต้น เป็นการสะท้อนถึงการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่มของชาวบ้าน เกิดการพัฒนาคุณภาพชีวิตจากแหล่งท่องเที่ยวตลอดจนนำมาสู่ความสามัคคีของชุมชน และนี่คือสิ่งดี ๆ ที่เกิดขึ้นจากวิถีวัฒนธรรมชุมชนที่ผูกพันกับวิถีชีวิตอย่างแนบแน่น กลายเป็นเสน่ห์ที่สร้างความประทับใจแก่ผู้มาเยือนทุกคน มนุษย์กับธรรมชาติมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันเสมอ ไม่ว่าในทางที่ดีหรือร้ายก็ตามและมนุษย์ก็คือตัวการสำคัญที่ทำให้สิ่งแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไป เมื่อเกิดภัยทางธรรมชาติก็จะได้รับผลกระทบรุนแรงอย่างไม่คาดคิด อีกหนึ่งสิ่งที่อยู่คู่วิถีชีวิตชาวประมงนั่นคือปายาเลน ทรัพยากรทางธรรมชาติที่มีความสำคัญและเป็นประโยชน์ต่อระบบนิเวศอย่างมาก เป็นทั้งแหล่งอาหาร ที่หลบภัย และที่อยู่อาศัยของเหล่าสัตว์น้ำนานาชนิด แต่ในปัจจุบันได้ถูกทำลายลงในหลาย ๆ พื้นที่ ดังนั้นเราควรหันกลับมาดูแลธรรมชาติให้มากขึ้นและธรรมชาติก็กลับมาดูแลเราเช่นกัน”

ร.ต.ต.เศกสรรค์ กาเหรัมย์ สถานีตำรวจน้ำจังหวัดปัตตานี ให้สัมภาษณ์ว่า “อ่าวปัตตานีชุมทรัพย์ทางธรรมชาติที่มีทรัพยากรทางทะเลอันอุดมสมบูรณ์ มีเรื่องราวประวัติศาสตร์ยาวนาน ทำให้ชุมชนชายฝั่งรอบอ่าวปัตตานีมีเรื่องราววิถีชีวิต ภูมิปัญญาที่น่าค้นหาอยู่มากมาย กรมประมงได้ส่งเสริมกลุ่มชาวประมงพื้นบ้านให้มีอาชีพและรายได้เพิ่มขึ้นในรูปแบบของการนำผลผลิตสัตว์น้ำที่จับมาได้มาสู่ผู้บริโภคโดยตรง โดยเชื่อมโยงกับการท่องเที่ยว

พักผ่อนในแหล่งชุมชนประมงพื้นบ้าน กรมประมงได้จัดทำโครงการ Fisherman's Village Resort ขึ้น เพื่อดึงเอาศักยภาพของชุมชนประมงพื้นบ้านในจังหวัดปัตตานี ซึ่งมีทรัพยากรธรรมชาติอยู่ใกล้ตัว ทั้งอาหารทะเลที่สดใหม่ แหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ วิธีการทำประมง รวมไปถึงวัฒนธรรมประเพณีพื้นถิ่นซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นเสน่ห์ที่ผู้บริโภคหรือนักท่องเที่ยวอยากสัมผัสทั้งสิ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการได้ซื้อหาและรับประทานอาหารทะเลสด ๆ ราคาถูก ไม่ผ่านพ่อค้าคนกลาง อีกทั้งยังช่วยให้ชาวประมงพื้นบ้านมีรายได้เพิ่มขึ้นนอกจากรายได้จากการทำประมงเพียงอย่างเดียว โดยมีเป้าหมายที่จะยกระดับคุณภาพชีวิตของพี่น้องชาวประมงในชุมชน บนฐานทรัพยากรที่ชุมชนมีอยู่ ซึ่งถือเป็นการสร้างเศรษฐกิจระดับฐานรากสร้างธุรกิจชุมชน จากการจำหน่ายอาหารทะเลให้นักท่องเที่ยวเพิ่มขึ้น ชุมชนประมงชายฝั่งอ่าวปัตตานีเป็นกลุ่มที่ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพประมงพื้นบ้าน มีสัตว์น้ำและธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ ทำให้ชาวประมงต่างรักและหวงแหนทรัพยากรในพื้นที่นี้ ประกอบกับกรมประมงได้เข้าไปส่งเสริมในเรื่องของการบริหารจัดการทรัพยากร ทั้งในเรื่องของการใช้เครื่องมือที่ถูกกฎหมาย มีการรณรงค์ให้มีการยกเลิกใช้เครื่องประมงที่มีประสิทธิภาพ คนในชุมชนจึงได้ร่วมใจกันหยุดทำการประมงด้วยเครื่องมือทำลายล้างสูง นอกจากนี้ยังมีการฟื้นฟูทรัพยากรประมง เช่น การทำประมงด้วยเครื่องมือประมงพื้นบ้าน เช่น การทอดแห การใช้เบ็ดตกปลา การจัดทำเขตอนุรักษ์และฟื้นฟูหอยชักตีน หอยจุบแจง หอยแครง ปูทะเล การจัดตั้งธนาคารปูแม่ไข่ ธนาคารบ้านปลา และปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำเพื่อเพิ่มผลผลิตในแหล่งน้ำ เป็นต้น ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นวิถีการทำประมงที่เปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวได้มาสัมผัสแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่น่าสนใจอีกด้วย”

ชาวประมงจะมีการทำประมงเพื่อยังชีพ มีการแปรรูปผลิตภัณฑ์ประมงและการอนุรักษ์ทรัพยากรสัตว์น้ำในอ่าวปัตตานี โดยชาวประมงพื้นบ้านมีความมุ่งมั่นที่จะพัฒนาพื้นที่ให้เป็นแหล่งเกษตรกรรมชั้นนำศูนย์กลางการแปรรูปสัตว์น้ำและแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยมีการจัดตั้งกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรรมนำภูมิปัญญาและของดีในท้องถิ่นมาแปรรูปสร้างรายได้ให้กับชุมชน ซึ่งมีสภาพพื้นที่เป็นป่าชายเลนที่สมบูรณ์มีร้านและแหล่งอาหารทะเลสด วิธีการทำประมงที่เก่าแก่ กิจกรรมทางการประมง เช่น ธนาคราปูมีการปล่อยปู การตกปลา เดินหาหอย ปลูกป่าชายเลน เป็นต้น ไม่ว่ามนุษย์เราจะประกอบอาชีพอะไร มี

เกียรติยศชื่อเสียงหรือไม่ สิ่งหนึ่งที่เราควรคำนึงถึงคือเราไปเบียดเบียนสิ่งแวดล้อมในธรรมชาติหรือเปล่า เรามีส่วนทำให้ระบบนิเวศวิทยาเสียความสมดุลหรือก่อให้เกิดภาวะโลกร้อน ภาวะเรือนกระจกใหม่ หากทุกคนตระหนักถึงความสำคัญของสิ่งเหล่านี้ธรรมชาติก็จะอยู่กับเรา คุ้มครองเราตลอดไปตราบนานเท่านาน เราจึงต้องการธรรมชาติอยู่เช่นกัน มาสร้างความสุขด้วยการออกเดินทางมาเที่ยวเมืองลังกาสุกะ ชมวิถีและร่องรอยประวัติศาสตร์ชุมชนรอบอ่าวปัตตานีที่เปิดบ้านต้อนรับนักท่องเที่ยวให้มาสัมผัสความงดงามและเสน่ห์วิถีวัฒนธรรม ควบคู่กับการเรียนรู้และรักษาทรัพยากรธรรมชาติไปพร้อม ๆ กัน ●

References

- กันทิมา เหาะเจริญ, ชุกกรี หะยีสาแม, นิยม กำลังดี, วรรณชไม การณัด, สมรัักษ์ พันธุ์ผล. (2540). *การสำรวจข้อมูลชีวภาพอ่าวปัตตานี (Biological data of Pattani bay)*. คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี.
- คณะวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี ปี พ.ศ. 2541 ระดมนักวิชาการศึกษา ปัญหาอ่าวปัตตานีระยะที่ 2 ฉบับที่ 1 ประจำเดือน 2.
- จิราภา วรเสียงสุข. (2545). *รายงานการวิจัยการศึกษาเชิงสำรวจเรื่องการประกอบอาชีพและการว่างงานของชาวประมงพื้นบ้านในหมู่บ้านรอบอ่าวปัตตานี*. ศูนย์ศึกษาและพัฒนาอ่าวปัตตานี มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี.
- ดอเลาะ เจ๊ะแต, มะรอนิง สาและ, วลัยลักษณ์ ทรงศิริ. (2553). *ความทรงจำในอ่าวปัตตานี*. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- นิตี ฤทธิ์พรพันธุ์ และคณะ. (2535). *รายงานการวิจัยสภาพเศรษฐกิจ สังคมหมู่บ้านรอบอ่าวปัตตานีเปลี่ยนแปลงเพื่อพัฒนา?* ฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี.
- ปิยะ กิจถาวร, ศรีสมภพ จิตรภิรมย์ศรี และคณะ. (2543). *บทบาทของชุมชนชาวประมงพื้นบ้านในการจัดการทรัพยากรชายฝั่งและการใช้กฎหมายในพื้นที่รอบอ่าวปัตตานี* ศึกษากรณี : บ้านต้นหยงเปาว์ หมู่ที่ 4 ตำบลท่ากำชำ อำเภอหนองจิก จังหวัดปัตตานี. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี.
- มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี. (2544). *สภาพเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของชุมชนประมงรอบอ่าวปัตตานี : การเปลี่ยนแปลงปัญหาและการปรับตัว*. ศูนย์วิจัยมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์,ปัตตานี.

- ไพโรจน์ จีระเสถียร. (2540). การศึกษาการจัดการประมงโดยชุมชน : กรณีศึกษาอ่าวปัตตานี จังหวัดปัตตานี. บัณฑิตวิทยาลัย วิทยาศาสตร์การประมง มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- วัฒนา สุกัณศีล. (2539). การเปลี่ยนแปลง ปัญหาและทางเลือกของชุมชนประมง กรณีศึกษาการใช้ประโยชน์จาก ป่าชายเลนหมู่บ้านดาโต๊ะ อำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี : รายงานโครงการวิจัยป่าชุมชนในภาคใต้. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ : ปัตตานี.
- วัลย์ลักษณ์ ทรงศิริ, บรรณานิการ. (2548). เสียงสะท้อนจากหมู่บ้านประมงอ่าวปัตตานี. มุขนิธิเด็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์, กรุงเทพฯ.

Interviews

- นายมุฮัมหมัดอาลี มะรอมแม อยู่บ้านเลขที่ 66/8 หมู่ 2 ตำบลตันหยงลุโล๊ะ อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี ตัวแทน เครือข่ายชุมชนบานา สัมภาษณ์วันที่ 2 สิงหาคม 2567
- นายดาบี่ซี มะสาแม หมู่บ้านตันหยงลุโล๊ะ ตำบลตันหยงลุโล๊ะ อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี สัมภาษณ์วันที่ 2 สิงหาคม 2567
- นายอิบรอฮีม ไชยสุวรรณ ตำบลบางปู อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี สัมภาษณ์วันที่ 3 สิงหาคม 2567
- นายซาอูดี แวกูโล หมู่บ้านแหลมโพธิ์ ตำบลแหลมโพธิ์ อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี สัมภาษณ์วันที่ 3 สิงหาคม 2567
- นายอุสมาน สอนกลิ่น หมู่บ้านรูสะมิแล ตำบลรูสะมิแล อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี สัมภาษณ์วันที่ 4 สิงหาคม 2567
- นายไพรัตน์ วรรณกลัด บ้านเลขที่ 38 หมู่ 6 ถนนปากน้ำ ซอย 1 ตำบลรูสะมิแล อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี สัมภาษณ์วันที่ 4 สิงหาคม 2567
- ร.ต.ต.เศกสรรค์ กาเหยม สถานีตำรวจน้ำจังหวัดปัตตานี สัมภาษณ์วันที่ 4 สิงหาคม 2567